בן־גוריון, אגודות הספורט הלאומיות והפעילות הגופנית

ד״ר חיים קאופמן

תקציר בן־גוריון נחרת בתודעה כראש הממשלה העוסק בפעילות ספורטיבית: צועד, עוסק בהתעמלות ועומד על הראש. השאלה הנשאלת היא אם זיכרון זה משקף נאמנה את יחסו של בן־גוריון לפעילות הגופנית ולספורט בכל שנות מנהיגותו. המאמר מתאר את מגעיו השונים של בן־גוריון עם הספורט העברי לאורך כל שנות מנהיגותו, ומוכיח כי מעורבותו של בן־גוריון באגודות הספורט לאורך כל שנותיו הייתה פונקציונלית בלבד. הוא לא התעניין כמעט בתכנים ובהיבטים הספורטיביים של פעילותן, אלא ראה בהן תמיד רק אמצעי להשגת יעדים פוליטיים או לאומיים שהיו קרובים ללבו באותה העת. המגעים שלו כמזכיר ההסתדרות עם ״הפועל״ היו על מנת להשתמש ב״הפועל״ ליעדים ביטחוניים ופוליטיים. בהיותו ראש הממשלה החליפו הפונקציות הלאומיות הממלכתיות את הפונקציות הפוליטיות, והספורט הישראלי היה לגביו אמצעי ליצירת קשרי ידידות ושיתוף פעולה כאמצעי תעמולה, כמכשיר לחיזוק הקשרים עם יהודי הגולה ולרכישת כבוד ויוקרה. בן־גוריון החל לעסוק בפעילות גופנית רק לעת זקנתו, בעיקר מתוך דאגה למצבו הבריאותי, והתמסרותו לפעילות גופנית הייתה בפועל בניגוד גמור לדרכו ולעניין שלו בספורט בכלל ובפעילות גופנית בפרט, כמנהיג פועלים וכמנהיג לאומי.

תארים: הפועל, התאחדות לספורט, מכבי, היישוב היהודי בפלשתינה, ארץ ישראל, מדינת ישראל.

תמונותיו של בן־גוריון, הפוסע ליד שדה בוקר, השוחה בבֵרכת השחייה והעומד על ראשו, נחקקו בתודעה הקולקטיבית הישראלית. השאלה היא עד כמה תמונות אלה משקפות נאמנה את יחסו של בן־גוריון לספורט בכלל ולפעילות הגופנית בפרט. על בן־גוריון נכתבה ספרות מחקרית רבה ושלוש ביוגרפיות מקיפות בשפה העברית)טבת, 1997-2004; בר זוהר, 1974; שילון, 2013(, שניתחו ותיארו את מלוא פועלו כחלוץ בעלייה השנייה בתחילת דרכו, בהיותו מזכ״ל ההסתדרות, יו״ר הסוכנות היהודית, ראש הממשלה ושר הביטחון הראשון של מדינת ישראל, כמו גם את פעילותו בהיותו איש האופוזיציה, שעמד בראש רפ״י והסיעה הממלכתית בסוף הקריירה הפוליטית שלו. במאמר נתמקד בתחום שזכה להתייחסות מועטה בספרות הענפה המתמקדת בבן־גוריון; במגעיו עם הספורט העברי המתהווה בארץ ישראל ובמדינת ישראל ובנסיבות שהביאו אותו לעסוק בפעילות גופנית בשנותיו האחרונות. בן־גוריון עלה לארץ בשנת 1906 בהיותו בן עשרים, וכמו רוב העולים ממזרח אירופה היה חסר כל רקע של ספורט ושל פעילות גופנית. אגודות ההתעמלות והספורט היהודיות נוסדו בסוף המאה ה־19 במרכז ואירופה ובמערבה. יהודים תחת שלטון הצאר היו חשופים פחות להשכלה המודרנית ולשינויים הערכיים שהיו כרוכים בה בהתייחסות לתרבות הגוף. שלטון הצארים שלל גם הקמת אגודות ההתעמלות והספורט שנתפשו, במידה רבה של צדק, כאמצעי להתעוררות לאומית של מיעוטים, המנוגדת למגמת הרוסיפיקציה הצארית.

העולים ממזרח אירופה שאפו אמנם ליצור יהודי חדש ושרירי כחלק מרכזי של האתוס הציוני ,אך למעשה מימושו של אתוס זה לא נתפס בהכרח כפיתוח הגוף באמצעות התעמלות וספורט, אלא באמצעות עבודה עברית, הגשמה חלוצית ויצירת כוח צבאי. ההתעמלות והספורט נתפסו יותר כשעשועים בורגניים ולכל היותר כאמצעי של תרבות פנאי. דוגמאות אופייניות לגישה זו ולהעדפת עבודת האדמה ולטיפוח הלוחם ניתן למצוא אצל א.ד גורדון)"דבר" 8 בפברואר, 1926(ואצל חברי אגודת "השומר")נדב, 1957(. מבחינה זו בן־גוריון מהווה דוגמה אופיינית לחלוצי העליות הראשונות שהגיעו ממזרח אירופה. אלה נעדרו כל זיקה לספורט ולפעילות גופנית – בעיקר בהשוואה ליהודים ממרכז אירופה וממערבה, שם הוקמו אגודות התעמלות וספורט יהודיות, שניסו להגשים את רעיון "יהדות השרירים" של מאקס נורדאו)קאופמן, 1998(. ליצחק בן צבי, חברו של דוד בן־גוריון באותם הימים, הייתה דווקא מעורבות בהקמת אגודות ההתעמלות הראשונות בארץ ישראל. בשנת 1909 היה בן צבי בין היוזמים של ייסוד אגודת ההתעמלות "שמשון", שהוקמה על־ידי "פועלי ציון" ופעלה בירושלים)קאופמן, 2002(, ובנובמבר 1911 היה בין מקימי "מכבי" בירושלים)ארכיון אביעזר ילין חטיבה 8.111(. באדר תרע"ב)1912(פרסם בן צבי מאמר בשם "המכבי" בעיתון ה"אחדות" של פועלי ציון, שבו הוא טוען, בין היתר, כי העבודה החשובה של "מכבי" היא "פיתוח חבריהם במובן החברתי והעלאת רמתם התרבותית והלאומית". מעורבות זו של בן צבי)בתקופה זו מעמדו היה רם יותר ב"פועלי ציון" ומכאן גם נובעת מעורבותו(, כמו גם תוכן מאמרו ב"אחדות", מבטאים את הגישה הפונקציונלית שתאפיין בשנים שלאחר מכן גם את גישתו של בן־גוריון לספורט העברי. אגודת "שמשון" הוקמה במסגרת ההחלטה של "פועלי ציון" להקים "ועד הזדיינות" זמן קצר לאחר הקמת ארגון "השומר")1909(והקמת "מכבי". בעיקרה נועדה לחזק את המגמות הלאומיות לא פחות מאשר לפתח את הגוף ואת השרירים. למעורבותו של בן צבי ב"מכבי" אין כמעט המשך בשנים שלאחר מכן. על אף פי שנשא בתפקיד בכיר במוסדות הלאומיים, אין עדויות למעורבותו בספורט העברי. הוא זכור בעיקר כמי שקבע, בהיותו נשיא, שגביע המדינה בכדורגל יוענק על־ידי הנשיא. לבן־גוריון, שנעדר מעורבות ספורטיבית בתקופת העלייה השנייה, היו בניגוד לבן־צבי נקודות השקה רבות יותר עם הספורט, ובהן כאמור יעסוק מאמר זה.

הקמת "הפועל" המגע הראשון הידוע לנו של בן־גוריון עם הספורט העברי קשור במעורבות בהקמת התאגדות הספורט ההסתדרותית "הפועל". בתחילת שנות העשרים של המאה העשרים החל תהליך של הקמת אגודות "הפועל", כשהראשונה שבהן)שהתפרקה ונוסדה מחדש פעמיים נוספות(נוסדה בתכ־אביב בשנת 1923. באפריל 1924 נוסדה אגודת "הפועל" בחיפה, ששמרה על רציפות מאז, והייתה זו שניסתה לראשונה ליזום התאגדות ארצית בעקבות הקמתן של אגודות נוספות, בעיקר בעמק יזרעאל)קאופמן, 1996(. כ־1 באוגוסט 1925 התקיימה בעפולה ישיבה של נציגי אגודות "הפועל", שבה הוחלט להקים התאגדות ארצית של "הפועל" ולצורך כך לכנס מועצה מייסדת ולארגן "חגיגה ספורטיבית". באספה נוספת, שהתקיימה כ־2 בספטמבר 1925 בתכ־יוסף, נקבע כי יש לכנס את המועצה

הראשונה של "הפועל" יחד עם הוועידה הכללית של ההסתדרות — שמועד כינוסה טרם נקבע ושם גם לקיים את חגיגת הספורט שעליה הוחלט בפגישה בעפולה. בעקבות החלטה זו נשלח מכתב לוועד הפועל של ההסתדרות, על מנת לסייע ארגונית וחומרית במימוש ההחלטה. תשובתו של בן־גוריון, מזכ"ל ההסתדרות דאז, למכתב זה כ־2 לנובמבר 1925, הייתה ההתייחסות הראשונה שלו לאגודת הספורט החדשה: הנחתם יסוד למפעל חשוב ורב ערך של צבור הפועלים הראוי לתמיכת ההסתדרות ולהשתתפות כל ציבור שלנו בייחוד הנוער... בלי ספק שמצדנו ניתן לכם את כל העזרה המוסרית הדרושה וניתן פרסום לעבודתכם בעיתוננו)ארכיון העבודה iv-208-1-59a(. בן־גוריון לא הבטיח אמנם עזרה חומרית אלא "מוסרית", אך המכתב היה מעודד מעצם תמיכתו בתהליך. בסופו של דבר ועידת התכנסה ההסתדרות השלישית, שהייתה אמורה להיות המסגרת למועצה הראשונה של "הפועל", רק ביולי 1927, וההקמה הרשמית של התאגדות "הפועל" התבצעה כבר בנסיבות שונות. המזכירות הזמנית של "הפועל" פעלה בינתיים בחיפה, וסכסוך בינה ובין ועדת התרבות של מועצת פועלי חיפה הביא את בן־גוריון למעורבות נוספת ב"הפועל". "הפועל" בחיפה הייתה כפופה להלכה לוועדת התרבות של מועצת פועלי חיפה, אך בפועל פעלה כמזכירות זמנית ארצית ולא קיבלה את מרותו של צבי קלמן, יושב הראש של הוועדה, שדרש בין השאר את שיתופו, בזכות וטו, בוועד של "הפועל")ארכיון העבודה iv-142-1-33a(. קלמן פנה בתלונה למוסדות ההסתדרות בתכ־ אביב, וכ־18 בפברואר 1926 התקיימה ישיבה ראשונה של גוף זה, שדנה בסוגיית "הפועל". בן־ גוריון טען בישיבה: הפועל וההסתדרות, אם יש קשר ביניהם אז נחליט איזה מוסד צריך להתעניין בו. אני מחשיב מאד את "הפועל" בכל המובנים. חשיבותו כחשיבות קופת חולים. מעניין אותנו הספורט, והצד החינוכי, ההתעמלות. אנחנו מעוניינים שההסתדרות הזאת תהייה ארצית ושכל מוסדותינו יסייעו לו. לו "הפועל" היה מבוסס היה מיותר לדבר על סיוע מצד ועדת התרבות אלא הוא בעצמו היה כבר מסדר את ענייניו. אם ועדת התרבות תודיע שאין כסף אז נדון מי צריך ובאיזה אופן נבוא לעזרתם)ארכיון העבודה iv208(. מדברי בן־גוריון אפשר ללמוד כי ל"הפועל" יש חשיבות, כי על ההסתדרות לפעול להקמת התאגדות ארצית, והיא אינה חייבת להיות כפופה בהכרח לוועדת התרבות. דבריו אלה של בן־ גוריון עולים בקנה אחד עם כלל פעילותו בהסתדרות באותם ימים. הוא חתר לריכוז המוסדות השונים של ההסתדרות תחת סמכותו המלאה, ובהתאם לכך החליטה אף מועצת ההסתדרות במאי 1925 לרכז את מוסדותיה בתכ־אביב . ההסתדרות הייתה אמורה להיות אחראית גם על חיי החינוך והרוח של העובדים, כולל תחום חינוכם הגופני)טבת 1980: 244-245(. יש להניח כי עמדת בן־ גוריון הושפעה אף מחששו לחדירת פרקציית הפועלים הקומוניסטית לתוך ההסתדרות. אגודת ספורט הנשלטת מחיפה ואינה מקבלת את מרות מועצת הפועלים עלולה להפוך ברבות הימים לבסיס כוח קומוניסטי)הגם שבפועל ההרכב האנושי של מקימי "הפועל" בחיפה לא הצדיק עדיין חשש שכזה(. אמנם אין לנו עדות ישירה לכך כי זה היה שיקול הדעת של בן־גוריון, אך כפי שנראה להלן, חששו מחדירת ה"פרקציה" ל"הפועל", מופיעה אצל בן־גוריון במקורות מאוחרים יותר)למשל: יומן בן־גוריון 20 ו־26 בינואר 1928, 16 במאי 1929(. מזכירות הוועד הפועל של ההסתדרות קיבלה לבסוף את העמדה כי יש להגביל את גילויי

העצמאות של מזכירות "הפועל" הזמנית בחיפה, וכי החשיבות של הקמת אגודת ספורט מחייבת "תשומת לב מיוחדת בהתחשב עם הערך הרב של האגודה בשביל בריאות העובד, חינוכו והדרכתו בשביל הישוב היהודי כולו". לפיכך, יש להגביר את הפיקוח של הוועד הפועל של ההסתדרות על "הפועל")ארכיון העבודה iv-208-1-59a(. בפועל, נטל הוועד הפועל לידיו את היוזמה להקמת "הפועל" ודחק את היוזמה הלא מבוקרת של המזכירות בחיפה, שעמדה בניגוד לגישתו הצנטרליסטית של בן־גוריון. על שניאור צירלין)צורי(הוטלה המשימה לארגן את מועצת היסוד של ההתאגדות הארצית של "הפועל", וזו התקיימה כ־15 במאי 1926 בצריף "הנוער העובד" בתכ־אביב. באספה המייסדת נכחו גם שישה נציגים של מוסדות ההסתדרות: יעקב אפטר נציג הוועד הפועל, מיכאל אסף נציג ועדת התרבות, הורוביץ צבי, מסצקין שמואל ודוד כהן נציגי "הנוער העובד". התאגדות "הפועל" בהתייחס למדיניותו של בן־גוריון נמצאה מעתה בסמכותה המלאה של ההסתדרות הכללית)קאופמן, 1996(.

"פרוזדור להגנה"

בשנה וחצי הראשונות לקיום התאגדות "הפועל" לא גילה בה בן־גוריון כל מעורבות, אך מראשית 1928 אנו עדים לעניין שהוא מגלה בהתאגדות, שנבע בעיקר מהמצב שנוצר בארגון "ההגנה". ארגון זה)בדומה ל"הפועל"(היה קשור ארגונית להסתדרות הכללית וסבל מאותם הימים מרפיון, מרמת אימונים נמוכה ומאופי פרטיקולריסטי, שהתבטא בחוסר קשר בין הסניפים למרכז. שנות השקט היחסי בין יהודים לערבים בין 1922 כ־1929 הביאו לאווירת שאננות, שגרמה לחוסר תפקוד. הקשר בין ההגנה לוועד הפועל של ההסתדרות התבטא בעיקר בדיווח שנמסר מדי פעם על יד יוסף הכט — האיש שניהל בפועל לבן־גוריון את ענייני ההגנה)פעיל, , 1979: 40-44(.עילם1979: 21-23; בפגישה של בן־גוריון עם הכט כ־20 בינואר 1928, המתוארת ביומן בן־גוריון, הוא מעלה בפני הכט את הרעיון להשתמש ב"הפועל" לצורכי הגנה. אף על פי ש"הפועל" ו"ההגנה" היו להלכה כפופות להסתדרות, לא הייתה ביניהן כל זיקה ארגונית. כמעט באף סניף מסניפי ההגנה לא פעלה אישיות מרכזית מ"הפועל", ואף לא אחת מהסקירות של "הפועל" מתקופה זו מרמזות על קשר שכזה. הכט מצדו לא התלהב מ"הפועל", ובפגישה הוא מציע "לבטל את המכבי ואת הפועל ולייסד הסתדרות אחת". הוא מעלה בפני בן־גוריון את הסכנה הקיימת ל"הפועל" מפני חדירת אנשי ה"פרקציה" הקומוניסטית, שנגדה לחם בן־גוריון נמרצות בתקופה זו. הוא הביא לדוגמה את סניף תכ־אביב של "הפועל", שבו פעלו 22 מחברי הפרקציה. שישה ימים לאחר שיחתו עם הכט)כ־26 בינואר 1928(נועד בן־גוריון עם מרכז "הפועל", שעבר שוב לחיפה)למגינת לבו של בן־ גוריון(. הוא קיבל אמנם דיווח מעודד על 2,000 חברי "הפועל" שפעלו כ־19 סניפים, אך גם על חדירת אנשי ה"פרקציה" לשורות "הפועל". דברי בן־גוריון באספה הם עדות לדרך שבה תפש את "הפועל". לדבריו: אין הבנה ב"הפועל בדבר חשיבותו בתור הכנה ופרוזדור ל"הגנה". חוסר הקשר עם ההסתדרות שולל מ"הפועל" את ערכו המעמדי והלאומי, ומזיק ל"הפועל" ולהסתדרות)יומן בן־גוריון(.

בן־גוריון פעל שוב להעביר את מוסדות "הפועל" לתכ־אביב)לאחר שהמרכז עבר לחיפה בעיקר בגלל ההרכב החיפאי של הנהלתו(על מנת להגביר את הפיקוח על ההתאגדות ולממש את רעיונותיו הנוגעים לו, תוך הבטחת תעסוקה לחושי ולאהרוני, חברי המרכז החיפאים)ידיעות המרכז 15 בפברואר 1928, ארכיון וינגייט(. הקשר בין בן־גוריון ל"הפועל" בחודשים שלאחר מכן, בפועל, היה רופף ולא נעשה דבר ממשי בנידון עד לאחר מאורעות תרפ"ט)גולדשטיין, 2002(. מאורעות תרפ"ט)אוגוסט 1929(העלו את הבעיה הערבית במלוא חריפותה לאחר שנות השקט של 1922-1928. הם הביאו להחרפת המחלוקת בין הרביזיוניסטים למפלגות הפועלים ולשידוד מערכות בארגון "ההגנה". הן חשפו את מגבלותיו של הארגון והביאו לידי דיונים בדבר שינויים מבניים מהותיים, בעיקר כאלה הנוגעים להרחבת המסגרת של "ההגנה" כך שלא תהיה יותר תחת מרות ההסתדרות הכללית, אלא תחת מרות היישוב היהודי בכללותו. בסוף 1930 עבר הפיקוד בהגנה לידי מפקדה פריטטית, שהביאה לכך שהשליטה בארגון נעשתה במשותף על־ידי ההסתדרות ועל־ידי המחנה האזרחי)פעיל, 1979: 24-31(.

המקורות שלאחר המאורעות מעידים על התעניינות מחודשת של בן־גוריון ב"הפועל". בישיבת הוועד הפועל כ־6 בספטמבר 1929 טען בן־גוריון כי יש לדאוג לחיזוק הארגון על־ידי "הרחבת חוג המגיעים, הדרכה מתאימה, חינוך לציבור מה לעשות ומה לא לעשות והרחבת פעולות האגודות הספורטיביות מכבי והפועל". ביומנו של בן־גוריון מתקופה זו מצויים אזכורים על ישיבות עם מרכז "הפועל")20 בספטמבר ו־1 באוקטובר(, שבו הוא אף מגלה עניין במצבת כוח האדם של הארגון)שמנה 2,590 חברים כ־24 סניפים(ובפעילותו הספורטיבית. המימוש המעשי של יחס זה בא לידי ביטוי מוחשי בהודעתו של בן־גוריון בישיבת הוועד הפועל כ־10 במרץ 1930 על הכנסת ישראל שוחט ל"הפועל". שוחט הביא עמו את מניה אשתו וכן את אליעזר קרול, את חיים ציפורי ואת יוסף חריט. צירופם של אלה נעשה כדי לממש את השקפתו של בן־גוריון להפוך את "הפועל" מארגון העוסק בעיקר בתרבות הגוף למסגרת צבאית למחצה שתהיה "פרוזדור להגנה", תוך שמירה על חזותה ופעילותה הלגלית. היה בכך גם צעד של פיוס כלפי אנשי "השומר", שהיו בעימות עם ההסתדרות בשנות העשרים)טבת, 1980: 564-565(ושל ניצול כישוריהם בענייני ביטחון, שבאו לידי ביטוי גם בהגנה על חיפה במאורעות תרפ"ט)גולדשטיין, 1989(. מן הראוי לציין כי צירוף אנשי השומר ל"הפועל" נעשה כחצי שנה לפני שההסתדרות איבדה את השליטה המוחלטת ב"הגנה". כמו כן הוקמה מפקדה פריטטית — כך שהדעה שעל פיה צירוף אנשי "השומר" על־ידי בן־גוריון היה, בין היתר, מלכתחילה תוצאה ישירה של הרצון ליצור כוח הסתדרותי — כתוצאה מאבדן השליטה ההסתדרותית על ההגנה)רובינשטיין, 1986(— אין לה על מה לסמוך, הגם שבפועל צירוף זה והקמת המפקדה הפריטטית שירתו מטרה זו, כפי שנראה להלן.

איגוד "הסדרן"

העניין של בן־גוריון ב"הפועל" והכנסת אנשי "השומר" לתוכו יצרו בפועל מעורבות של "הפועל" במערכות הפוליטיות של ההסתדרות ולא בהיבטים הביטחוניים שאליהם חתר בן־גוריון מלכתחילה. לקראת סוף שנת 1930 חתר בן־גוריון להקים ארגון כוחני הסתדרותי, שיגן

על ההסתדרות הכללית ועל מוסדותיה. זאת נוכח המתיחות הפוליטית שהחלה באותן השנים, ובאה בעיקר לידי ביטוי בעימות שבין הפועלים לבין הרביזיוניסטים. יש להניח שבן־גוריון הושפע מארגונים פרה־מילטריים שהוקמו באותה תקופה באירופה ועמדו לרשותם של גופים פוליטיים מימין ומשמאל. כאלה היו ארגוני האס־אה והאס־אס הנאציים וכזה היה ה"שוצבונד" האוסטרי – ארגון ההגנה של פועלי אוסטריה, שהיה שייך ל"אסקו", תנועת ספורט הפועלים האוסטרית, שהייתה מודל החיקוי הקרוב ביותר למאווייו של בן־גוריון. בשנת 1931)ללא תאריך מלא(ניסח בן־גוריון מסמך תחת הכותרת "משמר הפועל")ארכיון צה"ל, 600; טבת, 1980: 676(. על פי דבריו משמר הפועל "לוחם מלחמת העבודה, מגן על היישוב, מטפח תרבות הגוף והרוח של מעמד הפועלים מתמכר להגשמת הציונות הסוציאליסטית". הנהגת המשמר תורכב על־ידי הוועד הפועל של ההסתדרות ואנשיו יורכבו מחברים בני 18 עד 25 בריאים בגופם וברוחם חדורי הכרה ציונית סוציאליסטית המתייצבים לרשותו הגמורה של המשמר לפחות במשך שנתיים. על כל חבר לשמש חבר פעיל ומופתי בהסתדרות ולהשתתף ב"הפועל" ובשמירה. לעבוד במקצוע ובמקום הנקבע ע"י המשמר לשקוד על רכישת ידיעה מעמיקה בתולדות התנועה)...(להתעניין בהלך הרוח החברתי הציוני וההסתדרותי בקרב חבריו ומקום עבודתו ולדאוג לערותם ונאמנותם לצרכי התנועה ולמילוי תפקידם בהסתדרות.

בשנים 1932-1933 התגברו החיכוכים האלימים וסכסוכי העבודה שבין הרביזיוניסטים לתנועת הפועלים. סכסוך בבית החרושת "פלומין" בירושלים הביא לפרסום מאמרו הנודע של ז'בוטינסקי "כן לשבור", ששימש ציר מרכזי בתעמולה נגד הרביזיוניסטים. כ־7 באפריל 1933, ביום האחרון של פסח, התנפלו הפועלים על תהלוכה של בית"ר בתכ־אביב ופיזרו אותה. רצח ארלוזורוב כ־16 ביוני 1933, שבו נחשדה ברית הבריונים הרביזיוניסטית, היווה את שיא המתיחות בין המחנות)גולדשטיין, 2002(. גילויים אלה הוליכו לדיונים ארוכים במרכז מפא"י ביחס לתגובה הראויה כנגד המפלגה הרביזיוניסטית. בדיון נשמעו שלוש עמדות: עמדה מתונה)שדובריה העיקריים היו אהרונוביץ וקצנלסון(, שהתנגדה לאלימות ודגלה בשימוש בכוח רק לצורכי הגנה; עמדה קיצונית)שדוברה העיקרי היה אבא חושי(, שדגלה בשימוש בכוח בצורה אקטיבית; בן־גוריון ייצג בדיון זה את עמדת הביניים, שעל פיה יש להשתמש בכוח — אך בצורה מאורגנת ומבוקרת)שפירא, 1978(. עמדה זו של בן־גוריון הביאה אותו ליזום את איגוד "הסדרן" ב"הפועל", במתכונת שאותה תכנן עוד כשכתב את "משמר הפועל". ממחצית 1932 גוברת המעורבות של בן־גוריון ב"הפועל", ובפגישה שמתקיימת כ־12 מאי 1932 בין בן־גוריון לבאי כוח מועצות הפועלים העירוניות)ביניהם: חושי, אהרונוביץ' ולבון(טען בן־ גוריון כי יש "לדאוג כי חברי הסתדרות מתאימים יכנסו ל'הפועל' — 'הפועל צריך למלא תפקידים הסתדרותיים)במשמרות בשביתות('". ההחלטה שנתקבלה הייתה: בכל סניף "הפועל" יבוררו החברים המעולים והאקטיבים שהם ישמשו מופת לחברי הפועל במשמעתם והכרתם ההסתדרותית. לשם כך יבחנו באי כוח המועצות וסניפי "הפועל" רשימות חברי הפועל... המועצות ידאגו להכניס ל"הפועל" את חברי ההסתדרות שיוכלו להועיל ל"הפועל" במובן ההסתדרותי, התרבותי והספורטיבי)יומן בן־גוריון 26 ביוני 1932(.

פלוגות "הסדרן" של "הפועל" נוסדו עוד כ־1927 בחיפה, ובעקבותיהן נוסדו סניפים נוספים.

פלוגות אלה עסקו בעיקר בתפקידי סדרנות: שמירה על סדר במגרשי הספורט ובאירועים שונים של ההסתדרות)גולדשטיין, 2002(. בעקבות פגישה זו עמדו פלוגות "הסדרן" לשנות את פניהן, ומכוח שיטור וסדר במגרשי הספורט הן נועדו להכשיר את המצטרפים אליהן להוות כוח פרה־ מילטארי בעל צביון פוליטי ברור ובעל מטרה ברורה. פלינט, אחד מראשי הפלוגה בתכ־אביב הסביר כי "פלוגת 'הסדרן' נקראת לפעולות קיום 'הפועל' מבלי להתבייש שזה מקבל צורה של ז'נדרמריה. אבל זוהי הדרך בה נצליח")ארכיון העבודה -224-227-iv(. b כ־22 באוקטובר 1932 נאם בן־גוריון בפני באי הכינוס השלישי של "הפועל", ובנאומו ציין כי "'הפועל' נקרא לשמש מופת של נאמנות ולגבש כוח משען לתנועתנו")"דבר" 23 באוקטובר 1932(. כ־31 בדצמבר 1932 הוא כינס ישיבה בדירתו בתכ־אביב, עם ישראל שוחט, אבא חושי, דב הוז, ברל רפטור, זלמן אהרונוביץ', אליהו גולומב ושאול אביגור)ארכיון העבודה 323-1-208-iv(, על מנת להקים את איגוד "הסדרן" במתכונתו החדשה. אין בידינו פרוטוקול של ישיבה זו – אך ממסמך שנכתב על־ידי אבא חושי ותוקן על־ידי בן־גוריון אפשר ללמוד על המבנה הרצוי של איגוד "הסדרן". ארגון "הסדרן" יהיה "כוח מאורגן, מגובש, בעל הכרה ובעל משמעת מופתית" בתוך התאגדות "הפועל". החברים ייבחרו על־ידי מזכירות מרכז "הפועל" בשיתוף עם מועצות הפועלים וועדי העובדים. הנהגת האיגוד תיקבע על־ידי מזכירות "הפועל", ובה ישב נציג של הוועד הפועל. המסמך מפרט את עיקרי התכנית התרבותית־חינוכית ואת הפעולה המקצועית של הפלוגות. התכנית התמקדה בהבנת ערכי התנועה ובהקניית המיומנויות הדרושות לצורכי התפקיד)היאבקות, ג'ודו, רכיב וכו'( )ארכיון צה"ל 3342(. בסניפים השונים החלה ההיערכות להקמת האיגוד: גיוס האנשים המתאימים, קביעת המבנה הארגוני, הפעילות החינוכית והספורטיבית וכיוצא בזה. במאמר מסכם ב"דבר" על "הפועל" בשנת תרצ"ג, שפורסם כ־9 בספטמבר 1933, דיווח מרכז "הפועל" על קיומו של איגוד "הסדרן", המאגד 12 פלוגות ומונה 307 חברים. החשיבות שייחס בן־גוריון להקמת כוח הסתדרותי הביאה אותו ליוזמה של הקמת "הפועל" גם בגולה. במכתב מה־7 ביולי 1933 למרכז מפא"י הוא כתב:

> שתיים שלושה חברים יוצאים להקים את "הפועל" בארצות מזרח אירופה בתנופה רבה, בידיעת המקצוע, ולעומת כוחות האונטרוולט המתרכזים עכשיו בברית החיל החוליגני של ז'בוטינסקי מקימים כוח רב אונים, חלוצי, תרבותי השומר על כבוד התנועה וכוחה בגולה)יומן בן־גוריון(.

ואמנם, בתחילת שנות השלושים הוקמו במידה כזו או אחרת של הצלחה התאגדויות "'הפועל" בליטא, בלטביה, בסוריה, בגרמניה, ברומניה, בארצות הברית, באוסטריה, בבלגיה ובצרפת. עיקר המאמץ נעשה בפולין, שם היה עיקר כוחה של התנועה הרביזיוניסטית, ושם גם נעשה ניסיון להקים גוף במתכונת של "הסדרן" בארץ ישראל)קאופמן, 2011(. בישיבה במרכז מפא"י שהתקיימה כ־4 בפברואר 1934 הוחלט כי יש להקים ארגון ש"יעמוד נגד מעשי האלימות וטרור רביזיוניסטי". בהחלטה נאמר כי "במלחמת מגן נגד הפרת שביתות, נגד בריונות, נגד הפרעת אספות, נגד התנקשויות נדע להשתמש בכל כוח ארגוננו ועוצמתנו הפיסית". עם זאת, "נדון בשלילה כל התפרצות פרטיזנית של יחידים ושל קבוצות")ארכיון בית ברל, 23/34(. החלטה זו תמוהה בהתחשב בעובדה שאיגוד "הסדרן" במתכונתו החדשה הוקם כאמור עוד קודם לכן. ייתכן שחברי מרכז מפא"י לא היו מודעים לקיום הארגון)גולדשטיין,

2002: 149(, אך לנו נראה יותר כי ההחלטה נובעת מרצונו של בן־גוריון להגביר את שליטתו בארגון באמצעות שינוי מבני ויצירת ארגון "חדש", ומכאן ניתן ללמוד כי השינוי שחל כ־1932 ב"סדרן" לא סיפק את בן־גוריון, שהיה מעוניין להגביר את שליטת הוועד הפועל בארגון בגיבוי ההחלטה שנתקבלה עתה במרכז מפא"י. עיקרי תכניתו, שביצועה הוטל על דב הוז, היו בבחינת שינוי בהנהגת ה"סדרן" ובדרכי מינוי החברים. הנהגת האיגוד תיקבע על־ידי הוועד הפועל של ההסתדרות, וחבריה ייבחרו מכלל חברי ההסתדרות ולאו דווקא מ"הפועל". רק לאחר בחירתם יחויבו המגויסים להיות חברים ב"הפועל". ה"סדרן" ימשיך להיות שייך ל"הפועל", אך השליטה בו למעשה תהיה על־ידי הוועד הפועל. שינוי זה עלה גם בקנה אחד עם תפישתו של בן־גוריון כפי שבאה לידי ביטוי בוויכוח במרכז מפא"י, לפיה יש לנקוט באלימות מתוך שיקול דעת ובצורה מבוקרת. הרפורמה שהתכוון בן־גוריון להנהיג נתפשה על־ידי יוצאי "השומר", שהוכנסו ל"הפועל" על־ידי בן־גוריון כאי אמון אישי ביכולתם ליצור ארגון כזה בתוך המסגרת של "הפועל"; שהרי הם הוכנסו ל"הפועל" על מנת לתת להתאגדות ממד נוסף מעבר לארגון ספורט, וכשהגיעה שעת מבחן – ניטלת זו מידם. כ־21 ביוני 1934 כתבה מניה שוחט מכתב בוטה לדב הוז, ובו היא טענה בין היתר כי "מה שאתם עושים כעת זה חטא כלפי 'הפועל' ונבזות כלפינו... כי אתם רוצים להעמיד אותנו הצדה באופן אוטומטי... אתם פחדתם לתת לנו להשפיע...")ארכיון העבודה iv-104-1052-b(. כ־5 ביולי התקיימה ישיבת מרכז "הפועל" שדנה באיגוד "הסדרן", והתקיים בה עימות חריף בנושא השינוי באיגוד בין דב הוז לישראל שוחט, שטען כי "רוצים להשתמש בשם 'הפועל לשם הקמת הארגון ואחר כך יפסיקו קיומו על־ידי 'הפועל". הסברו של דב הוז, שניסה להמעיט במשמעות הרפורמה וטען שהשינוי אינו כה קיצוני ובסופו של דבר השליטה בארגון תהיה בידי "הפועל", לא שכנע את שוחט; הוא הודיע על יציאתו ממרכז "הפועל", כשאליו הצטרפו כל יוצאי "השומר", שצורפו ל"הפועל" על־ידי בן־גוריון)מכתב פרלשטיין לבן־גוריון כ־19 ביולי 1934; ארכיון וינגייט, 1.9 217(. קרוב לוודאי כי פרישת אנשי השומר לא נבעה רק מהשינוי הארגוני שעמד לחול בסדרן, אלא גם מהיחסים המתוחים ששררו בין אנשי השומר לאנשי "ההגנה", "אחדות העבודה" ואחר כך מפא"י, מאז פירוקו של ה"שומר")גולדשטיין, 1994(, יחסים שהם מעבר לתחום הדיון כאן. העימות בין בן־גוריון ותומכיו ליוצאי "השומר" הביא אמנם לפרישתם מ"הפועל", אך למרות זאת לא הוקם איגוד "הסדרן" במתכונת שהוצעה על־ידי בן־גוריון, וזאת בשל השינוי שחל בעמדתו של בן־גוריון עצמו. לאחר רצח ארלוזורוב קיבל בן־גוריון את דרישת מפלגתו, ונכנס באוגוסט 1933 להנהלה הציונית במקומו של ארלוזורוב. הוא החל לשנות בהדרגה את סדר עדיפויותיו מתוך פרספקטיבה של מנהיג לאומי החייב בראייה כוללת יותר של המציאות הפוליטית ולא רק של מנהיג מחנה פוליטי)גולדשטיין, 2002: 150-152(. שינוי זה בעמדתו של בן־גוריון בא לידי ביטוי בעיקר בפעולתו לטובת הסכם עם התנועה הרביזיוניסטית, כתחליף למאבק החריף שניהל נגדה בהיותו מנהיג מחנה הפועלים. עמדה זו הביאה אותו למפגשים עם ז'בוטינסקי בלונדון ולחתימת הסכמים עמו כ־17 באוקטובר 1934 , שנדחו במרכז מפא"י בתחילת 1935)בר זוהר, 1975: 290–302(. איגוד "הסדרן" איבד בעצם את האידאולוג שלו ואת האיש שפעל ותמך להקמתו, ובכך גם את יעדו להיות ה"שוצבונד" של ההסתדרות הכללית. הפלוגות עצמן המשיכו לפעול באופן

פרטיקולריסטי, כשהשליטה בהן נעשתה על־ידי מועצות הפועלים בכל מקום, הגם שבאופן רשמי היה אמור יוסף רוכל)אבידר(לפקד עליהן. הפלוגות היו מעורבות בכמה תקריות אלימות כנגד הרביזיוניסטים, כגון הפיצוץ האלים של האספה הרביזיוניסטית שהתקיימה כ־17 באוקטובר 1934 בחיפה, שבה נאם פון וייזל)עיתונאי ידוע בזמנו, ממקימי ומנהיגי המפלגה הרביזיוניסטית בארץ ישראל(,שהביך את מרכז מפא״י)ארכיון בית ברל, 23/34(.
ללא תמיכת בן־גוריון דרך איגוד ״הסדרן״, והפלוגות השונות חזרו בהדרגה לתפקידן המקורי. בוועידה השנייה של ״הפועל״, במרס 1936, התקבל תקנון חדש ל״סדרן״, הרחוק מאוד מחזון ״משמר הפועל״ של בן־גוריון ומהווה שילוב בין תפקידן המקורי של הפלוגות כשומרות על הסדר באירועי ״הפועל״ ובין פלוגות שניתן להעמידן בעת הצורך לצרכים משימתיים הסתדרותיים. ״פלוגות הסדרן״ הפכו בפועל למה שידוע יותר בהמשך כ״פלוגות הפועל״)גולדשטיין 2002: 155-154(.

המנהיג הלאומי

כאמור, משנת 1934 ואילך נבחר בן־גוריון להנהלה הסוכנות והתרכז בפעילות בתנועה הציונית, תוך שהוא נוטש את עבודתו בהסתדרות הכללית. בשנת 1935 הוא מונה ליושב ראש הסוכנות היהודית, ועם הקמת מדינת ישראל היה ראש ממשלתה הראשון ולשר הביטחון, וכיהן בתפקידים אלה)לסירוגין(13 שנים. תפישתו של בן־גוריון, בעיקר מאז התמנה לראש ממשלה, התבטאה בגישה ממלכתית)ממעמד לעם(; משמעותה הייתה יצירת מסגרת בעלת סמכות וכוח של מוסדות המדינה, תוך קביעת גבולות ברורים בין תחומי הפעילות של המדינה לתחומי פעולתן של מפלגות ושל תנועות פוליטיות, ושימוש בעוצמת המדינה לקידום יעדים לאומיים משותפים בתחומי הצבא, ההתיישבות, קליטת העלייה והחינוך)ינאי, 1987; קידר, 2009(. הספורט כשלעצמו לא עניין את בן־גוריון. עד כמה שידוע לנו נכח בן־גוריון רק פעמיים במגרשי הספורט: בפעם הראשונה בטקס פתיחת המכבייה השלישית, שהייתה הראשונה במדינת ישראל)1950(, ובפעם השנייה במשחק כדורגל שהתקיים ביוני 1957 בין נבחרת צה״ל לנבחרת הצבא הצרפתי. בדומה לגישתו בעבר כמזכ״ל ההסתדרות כלפי ״הפועל״, יחסו של בן־גוריון אל אגודות הספורט היה אינסטרומנטלי־פונקציונלי; דהיינו, התייחסות לספורט כאל אמצעי למימוש מטרות, כשאת היעדים הפוליטיים מן העבר ההסתדרותי החליפו כעת יעדים לאומיים. מעורבות העבר שלו ב״הפועל״ היא חסרת רלוונטיות, שכן למרות הסכסוכים הרבים בין ״מכבי״ ל״הפועל״ בתקופה זו, בן־גוריון נמנע מלהתערב ולנקוט עמדה שיש בה משום העדפה של אנשי ״הפועל״.

עמדה זו של בן־גוריון ניתן לראות בבירור בשתי התבטאויות שלו במגעיו עם חברי ״מכבי״ ארץ ישראל. בפגישה שלו עמם באפריל 1944 הוא טוען: אני עוקב אחרי ״מכבי״ — אני מתעניין בו מבחינה זו, לצערי הוא אינו מכשיר המערכה הפוליטית באותה המידה שהוא צריך להיות. זו צריכה להיות הנשמה של ״מכבי״, והספורט הגוף. הנשמה צריכה להיות מערכת העתיד של העם היהודי)יומן בן־גוריון, 17 באפריל 1944(.
בנאום של בן־גוריון בקונגרס של ״מכבי״ העולמי בדצמבר 1948, הוא אומר:
בימים אלה יש משמעות חדשה, משמעות ראלית ממשית לשם ״מכבי״ — משמעות של גבורה,

עוז רוח, לא ספורט אלא מלחמה ממש למען חרות ועצמאות לגאולה)חריף, 2011: 202(.
לספורט הארצישראלי והישראלי היו פונקציות לאומיות ברורות, שבאו בעיקר לידי ביטוי במפגשי הספורט הבינלאומיים. הוא שימש אמצעי ליצירת קשרי ידידות ושיתוף פעולה, הוא היה אמצעי תעמולה הן לרעיון הלאומי הציוני והן למדינת ישראל. הוא היה אמצעי לחיזוק הקשרים עם יהודי הגולה ולרכישת כבוד ויוקרה בעקבות הישגים ספורטיביים)חריף, 2011(. למרות חוסר העניין האישי שלו בספורט, היה בן־גוריון מודע היטב לפונקציות אלה, ובתקופתו נעשה על־ידי ממשלתו שימוש לא מועט בספורט להשגת יעדים מדיניים בתחומים שצוינו. עם זאת, הפעמים שבהן נדרשה בפועל התערבותו האישית, או שגילה עניין אישי בנושא, לא היו רבות. נתייחס אליהן להלן: המעורבות האישית הראשונה של בן־גוריון בספורט הישראלי הייתה באביב 1949. הוא פנה למרכז "הפועל" וביקש את המלצתו בעניין שיוך ה"מחלקה להכשרה גופנית", שהוקמה בשנת 1939 והייתה כפופה למחלקת הבריאות של הוועד הלאומי. ההתלבטות של בן־גוריון הייתה בין משרד החינוך והתרבות למשרד הביטחון. מועצת "הפועל" החליטה להמליץ על סיפוחהמחלקה למשרד החינוך והתרבות ובן־גוריון קיבל את ההמלצה)בר־אלי וזמרי, 2002: 287(.

בשנת 1950 החליטה תנועת "מכבי" העולמית לקיים בישראל את המכבייה השלישית, ולשם כך פנתה אף לבן־גוריון במסמך מפורט שבו פורטו מעלותיה הפוליטיות הכלכליות והספורטיביות של המכבייה. אחת הבעיות המרכזיות בארגון המכבייה הייתה חילוקי הדעות בין ארגוני הספורט של "מכבי" ו"הפועל". חילוקי דעות אלה היו תוצאה של עוינות ממושכת ששיתקה לא אחת את חיי הספורט בארץ ישראל המנדטורית, ובמדינת ישראל הם הביאו לכך שבשתי המכביות הראשונות)1932 ו־1935(לא השתתפה התאגדות "הפועל")קאופמן, 1994(. גם לקראת המכבייה השלישית הציבה התאגדות "הפועל" תנאים להשתתפותה, שכללו בין היתר שיתוף מלא בוועדות המכינות והופעה בסמלים המייחדים אותה. בן־גוריון, מתוך הבנה למפגן הכוח היהודי של המכבייה במדינה החדשה, ומתוך גישתו הממלכתית, שעל פיה יש להופיע במסגרת של מדינה ולא של תנועות פוליטיות, התערב בהשגת הסכם בין הצדדים, שעיקרו היה שהנבחרת הישראלית תופיע במכבייה כגוש אחד ובתלבושת אחידה, וכל ספורטאי יישא סמל קטן של ארגונו תחת סמל המדינה)חריף, 2011: 290-291(. כאמור, בן־גוריון בעצמו היה זה שפתח את טקס המכבייה, בהופעה נדירה במגרשי הספורט. בשנת 1952 הופיעה מדינת ישראל לראשונה במשחקים האולימפיים שהתקיימו בהלסינקי.

התנהגותה של המשלחת הישראלית בהלסינקי זכתה לביקורת רבה, בשל אווירה עכורה, מנהיגות לקויה של ראשי המשלחת, עודף של מלווים והישגים לא ראויים. אלחנן ישי, מקורבו של בן־גוריון שנכח בהלסינקי, דיווח לו על התנהגות גסה של המשלחת כלפי מארחיה ועל תקריות עם חברי הקהילה היהודית בפינלנד, ש"ביישו את יהודי פינלנד". האשמות אלה הכעיסו את בן־גוריון, שכן הייתה בהן פגיעה בתדמיתה של ישראל וביחסיה עם התפוצות; הוא הורה על הקמת ועדת חקירה לבדיקת אירועי הלסינקי, למרות התנגדותו של נשיא הוועד האולימפי נחום חת, שראה בהאשמות אלה "עלילת שווא". בן־גוריון התעקש ותמך בוועדת חקירה שסמכויות הבדיקה שלה יתמקדו, נוסף על השאלה המוסרית של התנהגות הספורטאים, גם בשאלת קידום הספורט בישראל.

הוועדה, שמנתה את יצחק לוי, את חיים דגן ואת סא״ל שמואל סוחר, פעלה במשך שלושה חודשים ודנה בהופעה בהלסינקי ובהיבטים שונים של הפעילות הספורטיבית בישראל, כמו היחסים בין מרכזי הספורט, תמיכת הממשלה בספורט, ההכשרה הגופנית בבתי הספר ובצה״ל. בנוגע להתנהגות הספורטאים קבעה הוועדה כי היחסים עם יהודי פינלנד היו ״בדרך כלל תקינים ומנומסים״, אך עם זאת, ״בכמה מקרים גילו אחדים מחברי המשלחת קרירות מסוימת ביחסם אל יהודי המקום וגרמו על־ידי כך להלכי רוח של זרות ואכזבה״. הוועדה לא ראתה כישלון ספורטיבי בהופעת המשלחת, וטענה כי ״על אף חשיבותה הרבה של תרבות הגוף לבריאות העם ולצרכי הביטחון, לא הקדישה מדינתנו המאמץ הראוי לפיתוחה״. הצעת הוועדה הייתה למנות ״ועדה עליונה לספורט הציבורי״, שתפקח על הרכבן ועל שיגורן של משלחות ספורט לחו״ל, שכן ״כל משלחת ספורטיבית לחו״ל הינה שליחת הציבור הישראלי ויש לשמור על רמת הופעתה הספורטיבית והחברתית״)חריף, 2011: 289, 300-302(.

גם במשלחת הישראלית לקראת המשחקים האולימפיים במלבורן, שהתקיימו בנובמבר 1956, הייתה לבן־גוריון מעורבות מסוימת. חודש קודם למשחקים נערך מבצע קדש, וגיוס המילואים היה עדיין בתוקף. אל״מ שלמה סוחר, יו״ר ועדת הספורט העליונה של צה״ל, ביקש מבן־גוריון לפסוק לגבי גודל המשלחת שהייתה אמורה לייצג את ישראל. ועדה שמונתה על־ידי בן־גוריון פסקה כי יש לצמצם את המשלחת, שמנתה לבסוף שלושה ספורטאים בלבד, שני ראשי משלחת)אחד מ״מכבי״ ואחד מ״הפועל״, שהיו מעבר לגיל הגיוס(וכן שופט כדורסל אחד)בר־אלי וזמרי, 2002: 267-268(. אירוע הספורט הזכור ביותר משנות החמישים, שבן־גוריון וממשלתו היו מעורבים בו, היה ללא ספק המפגש הכפול בשנת 1956 עם נבחרת הכדורגל של ברית המועצות. מערכת היחסים שבין מדינת ישראל לברית המועצות וגרורותיה עברה טלטלות רבות, וברית המועצות, שתמכה בהקמת המדינה היהודית החדשה, החלה לתמוך במדינות הערביות. למרות זאת ניסתה ישראל לשמר את יחסיה עם ברית המועצות, ויחסי הספורט היו אחד האמצעים לכך. ביוני 1955 נקבע על־ידי פיפ״א שנבחרות הכדורגל של ברית המועצות וישראל תתמודדנה פעמיים במשחקים המוקדמים על הזכות להשתתף במשחקים האולימפיים במלבורן 1956.

המפגש הכפול נגד מעצמת העל הפך לאירוע בעל משמעות לאומית מובהקת: המפגשים נתפשו ככאלה שיגרמו להידוק שיתוף הפעולה ויחסי הידידות שבין ברית המועצות לישראל. במישור היהודי, הייתה זו הזדמנות ליצירת קשר עם הקהילה היהודית מעבר ל״מסך הברזל״. במישור התעמולתי הייתה זו הזדמנות להוכיח את רוח הקרב של הישראלים, המתמודדים באומץ מול המעצמה הגדולה, ותוצאה שאינה תבוסה הייתה עשויה להביא גם כבוד ויוקרה)ההפסד המינימלי של ישראל במפגש השני, כמו גם השער שכבשה, אכן הוכיחו זאת( )חריף, 2003(. בניגוד למפגשי ספורט אחרים באותם הימים חשיבות המשחק הביאה למעורבות גדולה של הממשלה. ההתאחדות לכדורגל קיבלה תמיכה מהוועדה המשרדית לקשרי ספורט בינלאומיים, שנכחו בה נציגים ממשרד ראש הממשלה, ממשרד החינוך, ממשרד הפנים החוץ וממשרד האוצר.

לנבחרת מונה מאמן מקצועי מאנגליה)הנרי גיבונס(, ושחקני הנבחרת עברתו את שמותיהם, בהתאם למדיניותו של בן־גוריון)חריף, 2000(. לראשונה נדרש בן־גוריון ביומנו להתייחסות למשחק כדורגל, וביום המשחק במוסקבה הוא כתב כי ״כשהגיע תור המשחק ברחתי כי ידעתי שמשחקינו יובלו כצאן לטבח״)יומן בן־גוריון(.

המשחק הראשון שהתקיים כ־11 ביולי 1956 הסתיים בניצחון 5-0 של ברית המועצות, וכ־15 ביולי התקיים דיון על משחק זה בישיבת הממשלה. ההפסד נחשב להפסד של כבוד, ודומה כי בן־גוריון התוודע לראשונה לערך התעמולתי של משחק הכדורגל. לדבריו, "מעולם לא הלכתי לראות משחק כדורגל ולא אלך לראות את המשחק עם הרוסים פה, אבל אני רואה שזהו אמצעי תעמולה גדול ביותר". בהמשך הישיבה הוא הצהיר: חשוב שאנו נכה בגויים. אני בטוח שהבחורים שלנו אם יתאמנו יכולים להיות לא יותר גרועים מהרוסים .יש לי מחשבה שניקח עשרים צעירים שהם חייבים לשרת שנתיים וחצי בצבא, שכל זמנם יהיה מוקדש לאימונים ספורטיביים. זה לא יגרע מכוח הצבא, אבל הם יתאמנו , אם ייסעו לאיזה מקום — יהיה לפחות איזה שער. לי זה לא נחוץ — אבל כנראה שזה נחוץ לציבור)חריף, 2003: 129(.בן־גוריון אימץ, בלא שהיה מודע לכך, את השיטה הסובייטית של טיפוח הספורט; אך יחד עם החשיבות התעמולתית שייחס לכדורגל, הוא העיד שוב על חוסר העניין האישי שיש לו במשחק. כ־31 ביולי נערך משחק הגומלין נגד ברית המועצות ברמת גן, שזכה לתשומת לב חסרת תקדים במדינת ישראל. תא הכבוד באצטדיון רמת גן היה גדוש בחברי ממשלה. ההפסד המינימלי)2-1(, והעובדה שנבחרת ישראל הצליחה אף להבקיע שער, עוררו התלהבות רבה בציבור הישראלי. בן־גוריון התייחס אף הוא להישג זה, וכתב ביומנו ביום המשחק כי "בחורינו הוכיחו כי הם יודעים להתאמץ ולהצליח")יומן בן־גוריון(. המודעות של בן־גוריון לעניין הציבורי הרב בכדורגל ולערך התעמולתי שלו באה לידי ביטוי בנוכחות אישית במשחק הכדורגל שבו נצחה נבחרת צה"ל את נבחרת הצבא הצרפתי 3-1 ביום העצמאות 1957, וכן במכתב תודה שכתב לנבחרת ישראל, שניצחה במפתיע 2-1 בבלגרד את נבחרת יוגוסלביה בערב פסח אפריל 1960: "כבוד וברכה למנצחים. הבאתם מתנת חג יפה לעם בישראל המשיכו במאמציכם ותלכו מחיל אל חיל")יומן בן־גוריון, 11 באפריל 1960(. בן־גוריון היה גם מעורב בהקמת "רשות הספורט", הקרויה כיום "מנהל הספורט". במאי 1960 הוא מינה ועדה בראשות ראובן דפני, איש משרד החוץ, ולצדו העיתונאי נחמיה בן אברהם וכן חבר "הפועל" ישראל אשל, שתבדוק את מצב הספורט בארץ וכן באיזו דרך צריכה המדינה לסייע בפיתוח הספורט בישראל. מסקנות הוועדה היו כי יש להקים גוף ממשלתי עליון לענייני הספורט, שיעודד, יכוון ויפקח על מוסדות הספורט הקיימים. דו"ח וועדת דפני הוליך במישרין להקמת רשות הספורט הממלכתית במשרד החינוך והתרבות, כשראובן דפני עצמו עמד בראשה בחמש שנותיה הראשונות)חריף, 2011: 267-357(. יש להניח כי גם יוזמה זו של בן־ גוריון נבעה ממניעים אינסטרומנטליים, לנוכח התחושה שרמת החינוך הגופני והספורט אינה מספקת, והספורט הישראלי אינו מביא כבוד ויוקרה ראויים למדינה. הקמת הרשות עלתה גם בקנה אחד עם דרכו המסורתית הצנטרליסטית של בן־גוריון, שהחלה עוד במעורבות האישית בהקמת "הפועל" כ־1926.

פעילות גופנית לעת זקנה

בן־גוריון החל לעסוק בפעילות גופנית בעיקר עקב בעיות רפואיות אישיות שהציקו לו. משנת 1951 הוא סבל מהתקפים חזקים בגב התחתון)לומבגו(, ובאוקטובר 1955 רותק למיטתו עקב מחלת ה״מנייר״, שפגעה במרכזי שיווי המשקל באוזניו)בר זוהר, 1975: 1153(. המדען אהרון קציר, שביקר בביתו של בן־גוריון, הציע לו להיפגש עם ידידו משה פלדנקרייז, שלדבריו, הגם שאינו רופא יש לו רעיונות מקוריים בתחום רפואת העצמות. משה פלדנקרייז כבר הציע במכתב את שירותיו לבן־גוריון שנתיים קודם לכן, אך בן־גוריון, בהמלצת רופאיו, לא השיב לו והתעלם ממכתבו. הפעם נעתר בן־גוריון להצעתו של קציר)יריב, 2009; כהן גיל, 2013(. משה פלדנקרייז, יליד 1904, עלה לישראל בשנת 1919. בשנת 1930 החל את לימודיו בפריז וסיים שם בתואר דוקטור למדעים בהנדסה ובפיזיקה יישומית. תוך כדי לימודיו התמחהגם בג'ודו וזכה לקבל חגורה שחורה. במלחמת העולם השנייה שימש קצין מדע בצי הבריטי, ובמקביל החל בחקר של טכניקות לריפוי עצמי, בעיקר עקב בעיות שסבל בברכו, ופיתח שיטות חדשות לריפוי. בשנת 1951 שב פלדנקרייז לארץ ועבד במפעל לטילים במפרץ חיפה, אך את עיקר מאמציו השקיע בפיתוח השיטה שנקראת כיום על שמו. השיטה מושתתת על מודעות ועל שליטה בתנועה, אשר מבוססת על שליטה במערכת העצבים והשרירים בגוף. תפקידה לעצב ולחנך מחדש מערכות אלה, על־ידי עבודה על כמה מרכיבי כושר, כגון קואורדינציה וגמישות. נוסף על כך, בשיטה זו מושם דגש על קלות התנועה של האדם. מטרת מרכיבים אלה היא לאפשר לאדם לבצע תנועה משופרת ויעילה, ובכך לשפר את תפקודו בחיי היומיום. הנחת היסוד של השיטה הייתה באבחנתו של פלדנקרייז שהאדם הבוגר, בניגוד לתינוק — המתנועע נכון באופן טבעי — מסגל לעצמו במהלך חייו הרגלי תנועה מזיקים ופוגעים. באמצעות תנועות קטנטנות, לעתים בלתי מורגשות, אפשר להחזיר לאדם הפגוע את התנועה הנכונה)לורי, 2004(. הפגישות בין פלדנקרייז לבן־גוריון נערכו על בסיס יומי חשאי. בן־גוריון, חסר ההכשרה הגופנית, התגלה כתלמיד מסורבל ובעל דימוי גופני ירוד, ופלדנקרייז לימד אותו את יסודות התנועה: כיצד להתגלגל וכיצד ליפול, ובהדרגה גם כיצד לעמוד על הראש. כ־15 בספטמבר 1957, בתום שנה של אימונים, ירד בן־גוריון לחוף הים בהרצליה, מלווה בשומרי ראש ובצלמי עיתונות, ולתדהמת מלוויו פשט את בגדיו ונעמד על ראשו)לורי, 2004(. התלהבותו של בן־ גוריון מפלדנקרייז זכתה לאזכורים רבים ביומנו, שבהם הוא משבח אותו וממליץ על שיטתו)שוחט, 2013(, והביאה לפלדנקרייז לקוחות מפורסמים רבים כיהודי מנוחין, לוי אשכול, מאיר וייסגל, נחום גולדמן, בטי פורד ואפילו חתן התנ״ך הראשון עמוס חכם. בן־גוריון ניסה לסייע לפלדנקרייז להקים מכון בארץ, וכתב עבורו מכתב המלצה שבו נאמר ביו היתר:

מכון זה יפעל לפי שיטה גופנית פסיכית חדשה שטופחה ע״י ד״ר פלדנקרייז בהצלחה רבה. זכיתי בעצמי ליהנות מטיפולו של ד״ר פלדנקרייז זה כשנתיים. גישתו של ד״ר פלדנקרייז להעלאת הכושר הגופני־רוחני של האדם יש בה אפשרות לברכה רבה לארצנו וגם דוגמה לארצו אחרות)שוחט, 2013(. מכון זה לא הוקם לבסוף, אך שיטתו של פלדנקרייז זכתה לפרסום עולמי, והיא נלמדת כיום על־ידי מיליוני תלמידים ברחבי העולם. מהמלצתו של בן־גוריון אפשר ללמוד כי גם כאן הוא ראה

לנגד עיניו את היעד הלאומי התעמולתי בהקמת המכון, ואפשר ללמוד ממנו על מניע אישי נוסף שהביא את בן־גוריון להתלהב משיטת פלדנקרייז: החל משנת 1955, בעקבות ביקורו של ראש ממשלת בורמה או־נו בישראל, החל בן־גוריון להתעניין בתורות בודהיסטיות, ובעקבות כך גם בתורת היוגה ובקשר שבין שליטה בגוף לשליטה ברוח)בשנת 1962 הוא אפילו התבודד במשך יומיים במנזר בודהיסטי, במהלך ביקור בבורמה(. התייחסותו של בן־גוריון לשיטת פלדנקרייז, תוך ציון שיטתו כ"שיטה גופנית־פסיכית", שנועדה ל"העלאת הכושר הגופני־הרוחני", נכתבה כנראה בהתייחס לעניין שגילה בן־גוריון של אותם השנים בנושאים רוחניים)יריב, 2009(.

פעילות גופנית נוספת שטיפח בן־גוריון באותן השנים בהשפעתו של פלדנקרייז הייתה ההליכה היומית, שהתבצעה על ידו מדי בוקר בשעה שש וחצי ומדי צהריים בשעה ארבע וחצי. קצב ההליכה שלו היה כ־12 דקות לקילומטר, ומדי יום הוא צעד כשבעה קילומטרים בסך הכול. אם אי פעם נאלץ לוותר על אחת מהליכותיו היה מפצה על כך בהליכה למרחק כפול לאחר מכן. לעתים קרובות אף קיים "ישיבות עבודה" תוך כדי צעידה, ולעתים הפסיק את פגישותיו עם אישים כשהגיעה שעת הצעדה. בהיותו בשדה בוקר נהג בן־גוריון לצעוד בצדי הכביש ושוחח עם נוסעי מכוניות חולפות שהאטו בנסיעתן. בצעדותיו בתכ־אביב הוא בחר דווקא במסלולים שבהם נמנע מלהיתקל באנשים, שעלולים היו לעכב את קצב ההליכה שלו. הוא צעד בכל מקום ובכל זמן. באחת מחופשותיו בטבריה היה גשם שוטף, ומכיוון שנבצר ממנו לצעוד הוא מדד את אורך המסדרון במלון)חמישים מטרים(וצעד במשך חצי שעה ארבעים פעם הלוך ושוב... הפעילות הגופנית בכללותה הייתה חלק בלתי נפרד מסדר היום של בן־גוריון הקשיש. הוא החל את יומו בהתעמלות בוקר, שנמשכה כמה דקות ובסיומה הוא עמד על ראשו. גם במהלך יום העבודה נהג בן־גוריון לערוך הפסקות לתרגילי התעמלות — כולל תרגילי יוגה ותרגילים שהומלצו לו על־ידי פלדנקרייז)ורטהיים, 2000(.

סיכום בן־גוריון היה התוצר האופייני של העולה המזרח אירופי מסוף המאה ה־19 ותחילת המאה העשרים, שלא נחשף בילדותו ובמהלך חינוכו לספורט ולפעילות גופנית. בכל ימיו לא היה לו כל עניין בספורט התחרותי, ואף בתקופה שאגודות ההתעמלות טרם הפכו לאגודות ספורט ונועדו בעיקר כדי ליצור פעילות גופנית לאומית המונית כאמצעי של יצירת זהות לאומית — הוא לא נטל שום חלק אישי בתהליך זה. בניגוד לחברו יצחק בן צבי ולאישים אחדים בני העלייה שלו)כיוסף שפרינצק, רחל ינאית, יוסף נחמני, יחזקאל חנקין ועוד(, שמו אינו מוזכר אף לא באירוע אחד המתייחס בצורה זו או אחרת להקמת אגודות ההתעמלות והספורט הראשונות בארץ ישראל. מעורבותו של בן־גוריון באגודות הספורט לאורך כל שנותיו הייתה פונקציונלית בלבד. הוא לא התעניין כמעט בתכנים ובהיבטים הספורטיביים של פעילותן, אלא ראה בהן תמיד רק אמצעי להשגת יעדים פוליטיים או לאומיים שהיו קרובים ללבו באותה העת. לאחר שהחל תהליך הקמת "הפועל" בחיפה, הוא התעניין ב"הפועל" רק כשנוכח ב"עצמאות" היתר של האגודה בחיפה. ומתוך הגישה הצנטרליסטית שלו לשלוט, כמזכ"ל ההסתדרות ששלט שליטה מלאה על כל מוסדותיה, הוא יזם את הקמת ההתאגדות בתל־אביב. לאחר שהוקמה "הפועל" הוא לא עקב אחרי התאגדות ולא נטל חלק בוויכוחים הרעיוניים

סביב דרכה ומערכת יחסיה עם "מכבי", שהעסיקו אותה רבות בשנותיה הראשונות. מבחינתו הייתה התאגדות "הפועל" פרוזדור "לגלי" של הכשרת צעירים לארגון ההגנה, והוא גילה מעורבות ב"הפועל" רק כשניסה לפעול להגשמת יעד זה — הן בשיחותיו עם הכט והן בהכנסת יוצאי אגודת "השומר" לתוך "הפועל". המעורבות הרבה ביותר של בן־גוריון ב"הפועל" הייתה בראשית שנות השלושים, כשההסתדרות נאבקה מאבק אלים בתנועה הרביזיוניסטית. אנשי "הפועל" היוו מבחינתו פוטנציאל להקמת כוח הסתדרותי במאבק זה, ומגעיו עם "הפועל" היו בעיקר סביב הניסיון להקים את איגוד "הסדרן" בארץ ובגולה, שהיה אמור לממש מטרה זו.
בשנת 1935 הפך בן־גוריון ממזכ"ל ההסתדרות למנהיג לאומי, בתחילה בסוכנות ואחר כך בממשלת ישראל החדשה. גישתו הפונקציונלית כלפי אגודות הספורט לא השתנתה, אלא שאת היעדים הפוליטיים הפרטיקולריסטיים של "הפועל" החליפו הפונקציות הלאומיות של יצירת קשרי ידידות ושיתוף פעולה באמצעות הספורט, וכן שימוש באגודות כאמצעי תעמולה וחיזוק הקשרים עם יהודי הגולה וכאמצעי לרכישת כבוד ויוקרה בעקבות הישגים ספורטיביים. כמנהיג הלאומי היו לבן־גוריון נקודות מגע לא מעטות עם הספורט העברי והישראלי בראשיתו)שהוזכרו במאמר זה(— אך הן מעולם לא חרגו מעבר לתחום הפונקציונלי הקשור ביעדיו הלאומיים של הספורט ואגודותיו. דבריו בישיבת הממשלה לאחר משחק הכדורגל נגד ברית המועצות, "לי זה לא נחוץ — אבל כנראה שזה נחוץ לציבור", מבטאים בצורה נאמנה את הפער בין פעילותו כמנהיג לאומי לחוסר העניין האישי שלו באירועי הספורט עצמם. נוסף על חוסר העניין שלו באירועים ממגרשי הספורט, לא ידוע לנו על עיסוק כלשהו של בן־גוריון בפעילות גופנית לסוגיה השונים. הוא החל בה רק לעת זקנתו)בן־גוריון היה בן שבעים כשהתוודע לפלדנקרייז(. העיסוק בפעילות גופנית נבעה מדאגה למצב בריאותו ומהעניין שהחל לגלות בתורות מזרחיות ובהשפעות הרוחניות על הגוף. הפעילות הגופנית האינטנסיבית)עד כדי אובססיבית(של בן־גוריון בסוף ימיו הייתה בניגוד גמור לדרכו ולעניין שלו בספורט בכלל ובפעילות גופנית בפרט, כמנהיג פועלים וכמנהיג לאומי. תמונות המנהיג העומד על ראשו וצועד נמרצות במרחבי הנגב אינן משקפות בפועל את התנהלותו של ברוב שנות חייו, ומעניין כי דווקא בן־גוריון המנוכר לספורט הוא זה שנחרת בתודעה כמנהיג בעל מודעות לפעילות גופנית, ועמידת הראש שלו הונצחה כדוגמה ומופת ליכולת גופנית.

ביבליוגרפיה

ספרים ומאמרים

בר־אלי, מ' זמרי, א')2002(. המדיניות הממלכתית בתחום הספורט בישראל. בתוך: קאופמן ח' חריף ח')עורכים(. תרבות הגוף והספורט בישראל במאה העשרים עידן 22, יד בן צבי ומכון וינגייט. עמ' 281-298.

בר זוהר, מ')1975(. בן־גוריון. תכ־אביב: עם עובד.

גולדשטיין, י')1989(. מאורעות תרפ"ט בחיפה ותרומתם של אנשי 'השומר' להגנת העיר. קתדרה 52. עמ' 149-180.

גולדשטיין, י')1994(. בדרך אל היעד –"בר גיורא" ו"השומר". משרד הביטחון.

גולדשטיין, י')2002(. המעורבות הפוליטית של 'הפועל' פרשת "איגוד הסדרן" בתוך: קאופמן ח' חריף ח')עורכים(תרבות הגוף והספורט בישראל במאה העשרים עידן 22, יד בן צבי ומכון וינגייט. עמ' 129-158.

ורטהיים, מ')2000(. דוד בן־גוריון: בין פוליטיקה לפעילות גופנית, החינוך הגופני והספורט, 2)56(. עמ' 28-29.

חריף , ח')2000(. בחר לך שם עברי. עת־מול 152. עמ' 6-7.

חריף, ח')2003(. 'חשוב שאנו נכה בגויים' המשמעויות הלאומיות של משחקי הכדורגל בין נבחרות ישראל וברית המועצות, קיץ 1956. קתדרה 109. עמ' 11-130.

חריף, ח')2011(. ציונות של שרירים: תפקידיו הפוליטיים של הספורט הייצוגי ביישוב ובמדינת ישראל, 1898-1960. ירושלים: יד יצחק בן צבי.

טבת, ש')1977-2004(. קנאת דוד. ירושלים ותכ־אביב: שוקן

טבת, ש')1980(. קנאת דוד: בן־גוריון איש מרות. ירושלים ותכ־אביב: שוקן.

ינאי נ')1987(. התפיסה הממלכתית של בן־גוריון. קתדרה 45. עמ' 169-189.

כהן גיל, מ')2013(. הישראלים שביקשו לרפא את העולם. תכ־אביב: כתר.

נדב , צ')1957(. חצי גוף הלך. ספר השומר. תכ־אביב: דביר.

עילם, י')1979(. ההגנה הדרך הציונית אל הכוח. תכ־אביב: זמורה ביתן מודן

פעיל, מ')1979(. מן ההגנה לצבא ההגנה. תכ־אביב: זמורה ביתן מודן.

קאופמן, ח')1994(. העימות, בתקופת המנדט בין התאגדות "הפועל" ובין הסתדרות מכבי בסוגיית ההשתתפות במכביות. בתנועה ב3. עמ' 51-72.

קאופמן, ח')1996(. ייסודה של התאגדות הספורט הפועל. קתדרה 80. עמ' 122-149.

קאופמן ח')1998(. אגודות הספורט הציוניות – מספורט לאומי לספורט פוליטי. זמנים 83 עמ' 81-91.

קאופמן, ח')2002(. אגודת הספורט הנעלמה, שמשון של פועלי ציון. עת־מול 156. עמ' 18-19.

קאופמן, ח')2011(. הקמת התאגדות "הפועל" בגולה בשנות השלושים של המאה העשרים, בתנועה י')1(. עמ' 70-86.

קידר, נ')2009(. ממלכתיות: התפיסה האזרחית של דוד בן־גוריון. ירושלים: יד יצחק בן צבי.

רובינשטיין, ש')1989(. אסוציאציות חופשיות במלאת מאה שנה להולדת בן־גוריון. ירושלים:

הוצאת המחבר.
שילון, א')2013(. בן־גוריון: אפילוג. תכ־אביב: עם עובד.
שפירא , א')1978(. הוויכוח בתוך מפא״י על השימוש באלימות. הציונות ה'. עמ' 141-181.

מאמרי עיתונות ואינטרנט

יריב , א')2009(. כשביבי יעמוד על הראש: על דרכו הרוחנית של בן־גוריון. אתר NRG מעריב, 2009, http://www.nrg.co.il/online/55/ART1/860/467.htm.למרץ2
לורי, א)2004(. האיש שלימד את בן־גוריון לעמוד על הראש, הארץ , 9 ליוני 2004.
שוחט, נ')2013(. שיטת פלדנקרייז: ממשה עד משה)וגם דוד(אתר מגפון ,עיתון ישראלי 2013, http://megafon-news.co.il/asys/archives/160594.ביוני, 28 עצמאי

ארכיונים

ארכיון העבודה)אה״ע(
תיקים:

iv-208-1-59a
iv-142-1-33a
IV 208
iv-224-227b
iv-208-1-323
iv-104-1052-b

ארכיון ע״ש צבי נשרי במכון וינגייט
1.9 217
ידיעות מרכז הפועל 15 בפברואר 1928
ארכיון לחינוך יהודי בישראל ובגולה ע״ש אביעזר ילין
חטיבה 8.111)מכבי ירושלים(
ארכיון מפלגת העבודה בבית ברל
חטיבות 22/33 23/34 – ישיבות מרכז מפא״י
ארכיון צה״ל
יומן בן־גוריון
חטיבות 600, 3342